

Amintiri despre părintele Dumitru Stăniloae

Pr. prof. univ. dr. Vasile MUNTEAN

Abstract: *This is my homage on Father Dumitru Stăniloae. For me this has been an incredible learning experience. I can only pray for all that gave me, finally, for my own spiritual journey.*

Keywords: *Dumitru Stăniloae, theology, the spiritual father, Church, experience*

Ascultând îndemnul „Apostolului neamurilor” de a ne aduce aminte de „mai-marii noștri, cei care ne-au grăit cuvântul lui Dumnezeu” (Evrei 13,7) și acceptând, totodată, sugestia unui stimat coleg de la Teologia timișoreană, voi depăna în comunicarea de față anumite amintiri, legate de personalitatea complexă a dogmatistului (calitatea principală) Dumitru Stăniloae⁵⁰¹. Rog să mi se scuze includerea – poate dincolo de firesc – a unor date personale; le socotesc însă utile pentru fixarea contextului diacronic.

Îmi amintesc că pe când eram student la Sibiu, dânsul – prin anii '70 – a însoțit un teolog german și, în aula facultății sibiene, a tradus ceea ce comunica conferențiarul-oaspete. Noi, studenții, ne întrebam în sinea noastră cum de nu a fost indicat renumitul dogmatist bucureștean ca și coautor al manualului de Dogmatică și Simbolică în uz (din anul 1958), deși a contribuit la el cu capitole importante⁵⁰². Mult mai târziu am aflat de ce s-a procedat în așa manieră, autentică *damnatio memoriae*: din cauza detenției politice care a început în același an 1958 (luna noiembrie și a durat până în ianuarie 1963). În consecință, nu au temei aserțiunile regretatului teolog André Scrima, potrivit cărora Păr. Stăniloae ar fi fost eliberat în 1962 și repus *imediat* în drepturi bucurându-se în plus de anumite *onoruri*, în urma colaborării cu articole la revista „Glasul Patriei”, difuzată printre românii din străinătate⁵⁰³. De subliniat că la acea publicație au colaborat și alți teologi fără să fi fost cândva privați de

⁵⁰¹ O prezentare sintetică a vieții și operei celui ce a fost: preot, profesor de teologie, dogmatist, filosof, istoric, ziarist, traducător, în „Enciclopedia Ortodoxiei românești”, Ed. Patriarhiei, București, 2010, *sub voce* (medalion elaborat de Păr. acad. Mircea Păcurariu).

⁵⁰² Dumitru Radu, “Coordonate și permanențe în opera păr. prof. D.Stăniloae”, în vol. *Prinos de cinstire*, Ed. Arhiepiscopiei, Sibiu 1993, p. 143 (în continuare: *Prinos*).

⁵⁰³ A. Scrima, *Timpul rugului aprins*, Ed. Humanitas, București, 2000, p. 162, n. 66.

libertate⁵⁰⁴, iar restabilirea în drepturi nu s-a făcut „imediat”. Pe urmă, „onorurile” nu au fost acordate de regimul politic, ci de facultăți străine. Realmente, devansarea datei eliberării Părintelui – cum susține un discipol de-al său – s-a datorat venirii, în capitala României, a unui grup de teologi occidentali, aceștia insistând să dialogheze cu reputatul teolog român care în acel moment nu se bucura de libertate, dar era foarte cunoscut peste hotare. Pentru John Meyendorff (SUA), Păr. Stăniloae însemna „savantul editor al Filocaliei românești”⁵⁰⁵. „Geniu teologic” – îl va numi teologul parizian Olivier Clément⁵⁰⁶. Metafizicianul existențialist german Martin Heidegger îl prețuia ca pe un „al doilea gânditor creștin al secolului”. În 1993, regretatul mitropolit Antonie Plămădeală considera că „probabil Heidegger n-a putut renunța pentru sine la locul întâi”⁵⁰⁷.

În toamna lui 1972, când am dat admiterea la cursurile doctorale la București, Secția istorică, specialitatea Bizantinologie, Prof. D. Stăniloae – fiind acum un climat politic mai liberal – era plecat în Grecia și pe acest motiv candidații au fost examinați la disciplina Dogmatică de către prolificul teolog (și prozator) Petru Rezuș⁵⁰⁸. Este de remarcat că la București, cu toate că urmam Secția istorică, eu participam regulat – împreună cu alți colegi de la celelalte secții – la cursurile comune de Dogmatică și de Drept canonic, pe care le preda Părintele Stăniloae, respectiv canonistul de marcă Liviu Stan⁵⁰⁹. Nu o dată observam că, în sala în care îl ascultam pe ilustrul dogmatist, intrau discret unele persoane din oraș, interesate de prelegerile sale deosebite, rostite întotdeauna cu o voce domoală. La un moment dat, Părintele se oprește din expunere (ne vorbea despre Iisus – darul și cuvântul suprem al lui Dumnezeu) și face un scurt excurs, prezicând că „va veni o vreme când omenirea va fi spiritualizată forțat”, altfel zis oamenii vor posti de voie și de nevoie. Aduug o digresiune de altcândva; parafrzez: spre deosebire de Constantinopol – Istanbul, unde preoților ortodocși nu li se permite să

⁵⁰⁴ Constatere personală, din 1972, când un coleg mi-a arătat un număr din publicația cu pricina.

⁵⁰⁵ J. Meyendorff, *Biserica ortodoxă ieri și azi* (trad. rom.), Ed. Anastasia, București,, 1996, p.139.

⁵⁰⁶ Antonie Plămădeală, mitropolitul Transilvaniei, „*Generația Stăniloae*”, în *Prinos*, p. XI.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, p.XVIII.

⁵⁰⁸ M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ed. 2, Ed. Enciclopedică, București, 2002, pp. 417-418.

⁵⁰⁹ *Ibidem*, pp. 448-450.

se deplaseze prin oraș în reverendă⁵¹⁰, la noi însuși mersul preotului pe stradă în veșmântul său specific echivalează cu o misiune creștină în surdina; cel puțin unii semeni, care îl remarcă pe respectivul preot, este posibil să se gândească la transcendent, la cele netrecătoare, „neîmbătrânitoare” – după o frumoasă expresie dintr-o carte cultică⁵¹¹. O importantă definiție a ființei plăsmuite de Creator, stăruie în memoria mea: „omul este un dar dăruitor, care dăruiește și se desăvârșește prin dăruire”, creștinismul însuși fiind „marea taină a comuniunii personale”⁵¹².

Într-o zi din 1973, cercetând biblioteca Institutului teologic bucureștean, fără să vreau (salutându-l) l-am surprins la o masă pe Păr. Stăniloae tâlcuind din colecția Migne⁵¹³; în stânga era deschis volumul în cauză, iar în partea cealaltă Sfinția Sa scria direct, traducând deci fără dicționar, și conducându-și grafia în susul filei, pe dreapta. După aprecierea grafologilor, autorului ce practică un atare mod de scris, i se decelează trăsăturile unui ins meditativ, gânditor, preocupat mereu de sferele înalte, perene, predispoziție ce s-a transmis – cred – fiicei Părintelui, D-na Lidia, o sensibilă poetă (măcar că e specialistă în Fizică atomică)⁵¹⁴.

În altă zi, căutând o carte a renumitului bizantinist münchenez H. G. Beck (*Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* = Biserica și literatura teologică în împărăția bizantină)⁵¹⁵, bibliotecarul (fiu al unui ex-membru din grupul Antim al „Rugului aprins”) m-a informat că este împrumutată de Păr. D. Stăniloae. Având nevoie de ea pentru o lucrare de seminar, l-am rugat pe dascălul nostru – în caz că a terminat să o consulte – să mi-o pună la dispoziție. Cu multă amabilitate, mi-a zis să vin la Sfinția Sa acasă ca să-mi dea cartea solicitată. Evident, cu emoție m-am îndreptat spre str. Cernica, nr. 6 (astăzi, îi poartă numele), și – acolo într-un apartament modest – am întâlnit-o pe delicata presbiteră Maria (era cu o prietenă). Părintele m-a condus îndată într-un balcon închis, unde exista o mică masă, iar pe masă stătea manuscrisul dactilografiat al *Dogmaticii*, restituit de către Departamentul Cultelor.

⁵¹⁰ Interdicție în vigoare și în actualitate.

⁵¹¹ *Aghiasmatar*, Ed. Patriarhiei, București, 1984, p. 267.

⁵¹² Vezi și D. Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, II, ed. 2, Ed. Patriarhiei, București, 1997, pp. 181, 203, 213, 241 et passim.

⁵¹³ *Anume Patrologia Graeca*. Unii critici îi reproșează traducătorului – mai mult sau mai puțin justificat – lipsa de acribie din unele pasaje.

⁵¹⁴ A se vedea *Prinos*, p. 639, ca și unele amănunte de pe internet privind viața, tribulațiile, dar și izbânzile dânsei.

⁵¹⁵ Cartea a apărut la München, în 1959.

Suficient de afectat fiindcă așa-zișii specialiști cenzori de acolo au intervenit în text, uneori modificând până și sensurile stabilite de autor, Părintele Stăniloae mi-a declarat franc că a reflectat – în situația dată – să nu mai publice manuscrisul de „Teologie dogmatică ortodoxă”⁵¹⁶. Eu, atunci, am îndrăznit să-i sugerez a fi de acord cu unele inofensive compromisuri, ca *Dogmatica* totuși să apară, fiind așteptată nu doar de studenții teologi, de preoți, ci și de către destui intelectuali din Stat. M-am bucurat că, în final, a acceptat ideea mea. Deodată sună telefonul și dânsul dialoghează un minut sau două cu cineva. La sfârșitul convorbirii, cerându-și scuze îmi zice că un tânăr fizician l-a căutat și i-a confirmat că ceva din câmpul lui de cercetare se racordează cu ceea ce spunea Părintele într-un studiu tipărit.

Atunci, o astfel de asociere mi s-a părut insolită, incredibilă. În acele clipe nu știam că lucrurile se prezintă altfel. „Distanța” dintre Fizică și Metafizică s-a micșorat într-atât încât fizicianul german Werner Heisenberg (†1976), distins cu premiul Nobel, a putut declara că se simte mai apropiat ca oricând de Platon⁵¹⁷, cel ce a exercitat o anume influență nu numai asupra unor curente idealiste, ci și în direcția gândirii pur științifice, prin conceperea științei ca doctrină a universalului și prin matematismul său⁵¹⁸. Să nu uităm că au fost autori creștini din Răsărit, implicit bizantini, care au privit cu comprehensiune platonismul ce promova ideea de imortalitate etc⁵¹⁹. Tot lui Werner Heisenberg îi aparțin și memorabilele cuvinte: „Conștiința și spiritul pot fi, în sfârșit, integrate în noua concepție științifică a epocii noastre”. Să amintesc că, în tinerețe, Păr. Stăniloae a audiat la München lecțiile bizantinistului de renume August Heisenberg (†1930), tatăl celebrului fizician de care am vorbit mai înainte. Biblioteca bizantinistului neamț a fost cumpărată de statul român. La fel, în 1989, biblioteca vestitului bizantinist francez Paul Lemerle (cu care a corespondat smerenia mea) a fost achiziționată de statul nipon⁵²⁰, japonezii dovedind încă o dată – dacă mai era necesar – că sunt ahtiați după o cunoaștere cât mai cuprinzătoare, deși nu au în

⁵¹⁶ Manualul e de fapt un tratat; cf. D. Radu, *op.cit.*, p. 143.

⁵¹⁷ Detalii la Corneliu Mircea, *Discurs despre ființă*, Ed. Cartrea Românească, București, 1987, pp. 37-38.

⁵¹⁸ *Mic dicționar filozofic*, ed. 2, Ed. Politică, București, 1973, p. 439.

⁵¹⁹ A. Louth, *Originile tradiției mistice creștine. De la Platon la Dionisie Areopagitul*, Ed. Deisis, Sibiu 2002, p. 257; *Literatura Bizanțului* (antologare, traduceri și prezentare de N.-Ș. Tanașoca), Ed. Univers, București, 1971, p. 135 (cazul Ioan Mavropus). Să se vadă și Endre von Ivánka, *Plato Christianus*, Einsiedeln, 1964.

⁵²⁰ Știre primită, în același an 1989, de la regretatul bizantinist Petre Năsturel de la Paris.

acest caz motivația românilor: legături nemijlocite cu „Bizanțul marilor adâncuri”⁵²¹, conform nimeritei sintagme lansată de poetul creștin Ioan Alexandru pe când orizonturile erau „roșii”. Și acum o constatare deconcertantă: comparativ cu atitudinea lăudabilă a Japoniei, în câteva state zise „moderne” unii fideli ai lui Hristos sunt sistematic urmăriți în zilele noastre și chiar martirizați⁵²².

Pe lângă cartea bizantinistului H. G. Beck, Păr. Stăniloae mi-a înmânat cu autograf volumul al III-lea din *Filocalie*⁵²³; este vorba de erminiile Sf. Maxim Mărturisitorul, cel mai profund cugetător bizantin din secolul al VII-lea. Văzându-mă, la despărțire, cu o oarecare timiditate, Părintele – cu blândețea-i caracteristică – m-a povățuit ca în tot ceea ce fac sau scriu, *de facto* în viață, să dovedesc curaj, să am îndrăzneală, spre a izbui în întreprinderile mele.

Nu pot trece cu vederea intervenția Păr. Stăniloae cu prilejul conferințierii la noi, în 1973, a teologului apusean Oscar Culmann. Acesta, între altele, a dat o explicație specială versetului 17 din Evanghelia după Matei, cap. 18: „... iar dacă nici de Biserică nu va asculta, să-ți fie ție ca un păgân și ca un vameș”. Culmann nu s-a gândit la „totala ignorare a celui îndărătnic”⁵²⁴, ci, dimpotrivă, la reluarea – de la capăt – a acțiunii de convingere, de îndreptare, a individului inflexibil, neînduplecat. Părintele Stăniloae, deși e întrucâtva forțată, a agreat această interpretare.

Rememorez și faptul că după examenul ce-mi dădea posibilitatea să lucrez la teza de doctorat, într-un cadru mai restrâns, dascălii prezenți au adus în discuție, *inter alia*, vârsta la care și-a luat fiecare doctoratul (de la 27 de ani în sus). La urmă de tot, Păr. Stăniloae, zâmbind, a dezvăluit că deja la 25 de ani și-a trecut doctoratul cu o teză în compartimentul istoriei ecleziale („Viața și activitatea patriarhului Dositei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările românești”)⁵²⁵. Toți am rămas plăcut impresionați.

Să reamintesc și aceea că, în 1977, după ce am susținut proba de plecare în străinătate la Mănăstirea Antim (era prezent în comisie și un director din Departament), Păr. Stăniloae în curte m-a luat la o parte și m-

⁵²¹ Cum e cunoscut, poetul Ioan Alexandru prezenta adesea, în „Flacăra”, lucrări de spiritualitate ortodoxă, neuitând de fiecare dată să amintească de „Logosul întrupat în istorie”.

⁵²² Unii dintre mucenicii contemporani nouă s-au învrednicit și de acatiste, în vederea cinstirii lor după cuviință.

⁵²³ Tipărit la Sibiu, în 1948.

⁵²⁴ Bartolomeu Valeriu Anania, *Noul Testament comentat*, Ed. Patriarhiei, București, 1995, p. 34, n. 4.

⁵²⁵ A apărut la Cernăuți, în 1929.

a sfătuit să mă duc exclusiv pentru studii, și nu în calitate de cleric cu responsabilități de paroh. Pe urmă, a amintit de articolul meu apărut în „Magazin istoric”, referitor la strămoșii noștri din al XII-lea veac, de pe timpul lui Manuil I Comnenul care, în expediția sa antimaghiară, a traversat și Banatul⁵²⁶. Ulterior, am descoperit o sursă în latinește ce informa că tocmai bazileul constantinopolitan pomenit a făcut donații mănăstirii bănațene dinspre Dunăre, numită Toson sau Rosani, ctitoria voievodului local Glad, trăitor în preajma anului 900; este cea mai veche mănăstire cunoscută din Banat⁵²⁷. De reținut că Păr. prof. și acad. Stăniloae (în Dicționarul Academiei e trecut ca „preot-filosof”)⁵²⁸, nu a putut să publice în *Magazin istoric* decât după anul 1989, deși se impusese anterior și în domeniul istoriografic cu lucrări bine întemeiate, apărute în edituri bisericești.

Într-o perioadă când nu terminasem disertația doctorală, în decembrie 1981, Păr. Dumitru Stăniloae m-a înștiințat epistolar: „Ți-am adus o lucrare de la Ciobotea (actualul patriarh Daniel, pe atunci dascăl la Bossey- Elveția) în legătură cu teza de doctorat a Frăției Tale”. După ce mi-a indicat modalitatea de a intra în posesia cărții, a încheiat cu cuvintele: „Nașterea Domnului și Anul Nou cu bucurie”.

După mai mulți ani, crezând (eronat) că reputatul dogmatist m-a uitat, într-o scrisoare i-am amintit cine sunt, la care Sfinția Sa – în februarie 1987 – mi-a răspuns în termenii următori: „Iubite părinte Vasile. Te cunosc prea bine, nu era nevoie să te prezinți. Din păcate nu am niciun exemplar din *Dogmatică* (...). Ea este epuizată. Poate faci un xerox. Explicarea Liturghiei, ieșită de curând, o ai? Cu drag, Pr. D. Stăniloae”. *Dogmatica*, în 3 volume, personal mi-o procurasem din timp, însă prea târziu m-a rugat un intelectual să i-o procur și dumnealui, și am apelat – ca o ultimă speranță – la autor. De asemenea posedam și volumul *Explicarea Liturghiei*, editat la Craiova; titlul său complet este: *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*.

Înainte de a termina, să-mi fie îngăduit a invoca aprecierea gânditorului Constantin Noica, prețuit teologhisitor. În una din scrierile sale, în chip just releva adevărul că Alexandru Elian (neîntrecutul bizantinist al nostru; fost coleg de liceu cu Noica) și Dumitru Stăniloae (cel mai mare dogmatist ortodox) n-ar fi ajuns ce au ajuns dacă nu știau

⁵²⁶ E vorba de „Mag. istoric”, X, 1, 1976.

⁵²⁷ V. Muntean, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, Ed. Mitropolitană, Timișoara, 2012, p. 28, n. 97.

⁵²⁸ Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române (1866-1996). Mic dicționar*, Ed. A92, Iași, 1996, p. 344.

limba greacă. De la acest marcant filosof (călugărit înainte de a trece la Domnul) dețin trei scrisori, iar o mulțime de epistole de la regretatul academician Al. Elian care mi-a fost profesor îndrumător⁵²⁹.

Nu pot încheia fără a arăta, în primul rând, că disputa Păr. Stăniloae cu Lucian Blaga nu l-a îndepărtat pe preopinent, iremediabil, de creștinătate. Iată ce a notat – undeva – poetul, dramaturgul, filosoful și eseistul menționat: „Ortodoxia favorizează, mai mult decât catolicismul și protestantismul, o existență spiritual-organică, profundă ca atare, profundă în ea însăși...”⁵³⁰. Iar Părintele Galeriu ne-a încredințat – bazat pe mărturia unui apropiat – că L. Blaga a trecut la cele veșnice ca un creștin⁵³¹. În al doilea rând, pe internet găsim informația că patrologul Andrew Louth – cleric al Bisericii ortodoxe ruse – a imputat Părintelui Stăniloae că, în *Dogmatica* sa, a dezbătut în chip nefiresc problema celor șapte Taine în mileniul I, de vreme ce numărul lor s-a stabilit abia în sec. XIII⁵³². Nimic mai fals: de pildă înseși Bisericele necalcedoniene, desprinse după Sinodul de la Calcedon (451) din Ortodoxie, au cele 7 Taine⁵³³.

În încheiere, să precizez (chiar dacă, în mare, se știe) că o parte însemnată din vasta operă a Păr. Stăniloae s-a tradus în alte limbi. Bunăoară, pe când se găsea în Occident, însuși P. F. Daniel a tălmăcit parțial *Dogmatica* în franceză, sub titlul *Le génie de l'Orthodoxie*, traducere văzută înainte de tipărire de către recunoscutul teolog ortodox Olivier Clément de la Paris⁵³⁴. Încă un exemplu: un alt coleg, elvețianul

⁵²⁹ O misivă de la filosoful C. Noica; am publicat deja în cartea proprie, *Scrieri teologice și istorice*, Ed. Diecezană, Caransebeș 2012, p. 288 (articolul despre teologhisirea sa, pp. 192-198). O scrisoare de la Prof. Al. Elian am redat-o în același volum, p. 287; a se vedea Al. Elian, *Bizanțul, Biserica și cultura românească*, Ed. Trinitas, Iași, 2003, precum și prefăța dânsului la teza mea, *Byzantium and the Romanians. A Comparative Research concerning the Organization of the Monasteries*, Ed. Patriarhiei, București, 2009, pp. 10-15.

⁵³⁰ L. Blaga, *Opere*, X, Ed. Minerva, București, 1987, p. 445.

⁵³¹ *Dialoguri de seară*, Ed. Harisma, București, 1991, p. 79.

⁵³² Cr. Bădiliță discută – într-un expozeu închinat Păr. Stăniloae, în „Rost”, nr. 9 (nov.2003) și pe internet – volumul editat de L. Turcescu (din Canada), *Dumitru Stăniloae. Tradition and Modernity in Theology*, adică articolele cuprinse în el, între care și cel al patrologului A. Louth (displac unele accente de subiectivism ale comentatorului român).

⁵³³ D. Radu, *Sfintele Taine*, în „Îndrumări misionare”, Ed. Patriarhiei, București, 1986, p. 511.

⁵³⁴ Conform mărturisirii traducătorului dintr-o scrisoare ce mi-a adresat-o în anul imprimării „Geniului Ortodoxiei” (1985).

Daniel Neeser⁵³⁵ a tradus, comentat și tipărit la Geneva, în 1980, studiul Păr. D. Stăniloae „Dumnezeu este iubire” – *Dieu est amour*, totalizând 122 de pagini.

Am evocat în comunicarea prezentă mai multe chestiuni și aspecte – sper – de interes, care aruncă noi lumini asupra personalității inegalabilului dogmatist ce merită negreșit admirația, neuitarea și recunoștința noastră. Fie-i memoria binecuvântată!

⁵³⁵ În *Dicționarul teologilor români* (cit.), p. 459, numele de familie al lui Daniel e scris greșit: Nesser, când în realitate este Neeser, cum apare într-un autograf, pe care mi l-a dat, în anul 1973.